

ՇԵՔՍՊԻՐԸ
ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՄԻՏՔԸ

ՀԱՅ ՇԵՔՍՊԻՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՍԿՋԵՆԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋԸ

Հայ թատերագիտական մտքի պատմության մեջ առանձնահատուկ տեղ է գրավում Մոսկվայի համալսարանի ուսանող Սարգիս Տիգրանյանի 1832 թվականին գրած «Ինչ ինչ զեղերերգութենէ» աշխատությունը, որը դրամայի տեսության առաջին փորձը և Շեքսպիրի ստեղծագործությանը տրված առաջին լուրջ բնութագրությունն է հայ գրականության մեջ: Տիգրանյանի՝ անցյալում սխալ հասկացված և նույնիսկ մոռացված թատերագիտական ուսումնասիրությունն իր գիտական արժեքավորումն ստացավ միայն վերջերս, հիսնական թվականներին: Ռ. Զարյանի, Վ. Թերզիբաշյանի և տողերիս հեղինակի առանձին գրքերում հայ թատերագիտության անդրանիկ դեմքը, հայ շեքսպիրագիտության սկզբնավորողն ստացավ իր արժանի գնահատությունը:

Անցյալի մտածողների, նրանց թողած գրական ժառանգության արժեքավորման գործում յուրաքանչյուր բանասեր բերում է իր մտածողության յուրահատկությունը, իր անհատական մոտեցումն ու վերաբերմունքը: Պատրաստի սխեմաները խանգարում են ճիշտ բացատրելու անցյալի որոշ մտածողների, որոնք ունեցել են համարձակ դատողություն, որոնող միտք, ոչ միշտ՝ հմտություն և փորձ, բայց միշտ՝ սեփական խոսք ասելու և հինը հաղթահարելու ձգտում: Այդպիսի մտածողներից է Բելինսկու ուսանողական ընկեր, տասնիննամյա պատանի Սարգիս Տիգրանյանը:

Տիգրանյանի աշխատության մեջ ամենաուշագրավ հատվածը Շեքսպիրի ստեղծագործությանը տրված գեղեցիկ և պատկերավոր բնութագրությունն է: Այս է Տիգրանյանի գործի գլխավոր արժանիքը: Այս է,

որ պետք է հիմնական կապիտալ զառնար Տիգրանյանի զաղափարա-
գեղազիտական դիրքավորման և նրա գրամայի տեսության զննատման
հարցում:

Տիգրանյանի զաղափարա-գեղազիտական դիրքավորումը բացա-
հայտելու գործում քիչ չէ վաճառ Թերզիրաշյանի ներդրումը, մի հե-
տազոտողի, որի սեղը մեր բանասիրության մեջ դեռևս չի որոշված ըստ
արժանվոյն: Այս առումով էլ անպայման ուշադրության արժանի է
Թերզիրաշյանի տեսակետը հայ թատերագիտության սկզբնավորման և
հայ շեքսպիրագիտության ակունքների նկատմամբ: Տիգրանյանի որոշ
գրույթների մեկնության հարցում Թերզիրաշյանի հետ մեր տարա-
կարծիք լինելը թող ստվեր չդրի վաստակավոր բանասերի անվան և մեր
վաղեմի բնկերոջ հիշատակի վրա:

Տիգրանյանի հայացքների զննատության մեջ Թերզիրաշյանն ունի
որոշակի տեսակետ և սկզբունք, որն իր արտացոլումն է գտել նրա
երեք գրական ելույթներում՝ «Շեքսպիրը հայերեն» գրքում (1956), «Հայ
գրամատուրգիայի պատմության» առաջին հատորում (1959) և «Հայ նոր
գրականության պատմության» առաջին հատորի (1962) «Հայկական
կլասիցիզմ» բաժնում: Մեր տարակարծությունը վերաբերում է այն
խնդրին, թե Տիգրանյանը նախ ինչ դիրքավորում կարող էր ունենալ
անցյալ դարի երեսնական թվականներին ռուս գրական շրջաններում ու
մամուլում տեղի ունեցող բանավեճերի հանդեպ և ինչ դիրքերից է մո-
տեցել Շեքսպիրի ու կլասիցիստ հեղինակների զննատությանը:

Թերզիրաշյանի տեսակետն ու ըմբռնումը հիմնականում ամփոփ-
ված են հետևյալ տողերում.

«Ընդունելով Պոպին որպես Շեքսպիրի լավագույն բննադատի, որը,
ըստ Տիգրանյանի «ամենից ավելի արդար գատաստան է արել Շեքսպի-
րի նկատմամբ», հայ տեսաբանը արտահայտում է իր նախասիրու-
թյունը դեպի կլասիցիզմը, մի բան, որ սկզբից մինչև վերջ նկատելի
կերպով զգացվում է նրա «ինչ ինչ զեղբերգութենեւ» աշխատության
մեջ»¹:

«Ռասինի թարգմանիչը կլասիցիզմի համոզված պաշտպանն է»²:

«Տիգրանյանը ամբողջովին գտնվում է կլասիցիզմի ազդեցության
տակ: Շեքսպիրի ստեղծագործությանը տված բարձր զննատականը
բոլորովին չի նշանակում, թե հայ տեսաբանն արդեն բննադատում
է կլասիցիզմը»³:

Մոտավորապես նույն տեսակետից է բնութագրում Սարգիս Տիգ-
րանյանի դիրքավորումը թատերագետ Լ. Սամվելյանը:

«Բարեբախտաբար Շեքսպիրի մասին խոսելիս, Տիգրանյանը չի հետևում ֆրանսիացի լուսավորչին։ Ուղղափառ կլասիցիզմի խստություններից բավական ազատ վերաբերմունք է ցուցաբերում այս դեպքում Տիգրանյանը, միշտ մնալով նույն գրական ուղղության շրջանակներում։ ...Սարգիս Տիգրանյանի համար գրականագիտության մեջ մի չափանիշ կա՝ կլասիցիզմի պոետիկան»¹։

Ինչպես տեսնում ենք Թերզիրաշյանի տեսակետը ունի կողմնակիցներ։

Սկզբից եեթ ասենք, որ այս տեսակետը թեև ունի ընդունելի կողմեր, բայց ամբողջությամբ վերցված մերժելի է։ Չենք առարկում այն մտքին, որ Տիգրանյանը չի քննադատում կլասիցիզմի սկզբունքները։ Դժվար չէ նկատել նաև, որ Տիգրանյանը պարզապես լռությամբ է անցնում հարցի կողքով, կարծես թե կլասիցիզմ գոյություն չի ունեցել։ Ակնհայտ է, որ այստեղ Տիգրանյանը նպատակ չի ունեցել ոչ կլասիցիզմը քննադատելու, ոչ էլ նրա սկզբունքները պաշտպանելու։

Խնդիրն այն է, թե արդյո՞ք Սարգիս Տիգրանյանը կլասիցիզմի պոետիկայի չափանիշներով է մոտեցել Շեքսպիրի ստեղծագործությանը։ Հարցին պետք է մոտենալ ելնելով ոչ այսօրվա, այլ անցյալ դարի 30-ական թվականների հասարակական, գեղագիտական մտքի պահանջներից և մակարդակից, չդնել Տիգրանյանի առաջ այնպիսի պահանջներ, որոնց բավարարել կարող է միայն ժամանակակից թատերագիտությունը։ Չմոռանանք, որ մինչև Տիգրանյանի աշխատության երևան գալը հայ գրականության մեջ Շեքսպիրի անվան հիշատակությանը մենք հանդիպում ենք XVIII դարում, Հովսեփ Էմինի «Իմ կյանքն ու արկածները» գրքում։ Երկրորդ գրական փաստաթուղթը Տիգրանյանի «Ինչ ինչ գեղերեր գութենէ» աշխատությունն է, որ նա գրել է 1832 թվականին և հրապարակել 1834 թվականին, իրեն առաջաբան իր թարգմանած Ռասինի «Գոթոդիս» ողբերգության։

Ինչպիսի՞ հասարակական-քաղաքական մթնոլորտում և գրականագիտական-գեղագիտական մտքի զարգացման ինչպիսի պայմաններում գրվեց ու հրապարակվեց Տիգրանյանի դրամայի տեսությունը։

Ուսումնասիրում XVIII դարի երկրորդ կեսից սկսած Շեքսպիրը մուտք է գործում գրական շրջանները։ 1748 թվականին առաջին անգամ «Համ-լետը» թարգմանվում է ռուսերեն։ Մինչև 1832 թվականը, այսինքն մինչև «Գոթոդիայի» հայերեն թարգմանությունը և նրա թարգմանչի՝ Սարգիս Տիգրանյանի դրամայի տեսությունը, ռուս գրականության մեջ

ութսունչորս տարւոյ տարւոյ ընթացքում բաժանաճախի նշուք է կուտարկում Շէքսպիրի մասին Ռուսերէն հրատարակվում են հանճարեղ անդլիացու մասին 214 տարիների ընթացքում գրված շուրջ վեց հազար գրական գործեր՝ թարգմանութեան, նմանութեան, ինքնուրույն ուսումնասիրութեան և այլն Այդ ութսունչորս տարիների ընթացքում Շէքսպիրի երկերն ունենում են 763 հրատարակութեան «Համլետը» թարգմանվում է 22 անգամ և սպառվում 103 անգամ:

1748 թվականից մինչև 1832 թվականը՝ Ս. Տիգրանյանի աշխատության ավարտվելը, ձեռագիրը գրաքննիչին հանձնելը՝ ութսունչորս տարւոյ տարւոյ ընթացքում ուսերէն հրատարակվել են Շէքսպիրի հետևյալ երկերը.

1. «Հուլիոս Կեսար», 1787 (2)⁶
2. «Ռումեո և Ջուլիետ», 1827—1830 (5)
3. «Օթելլո», 1821—1831 (8)
4. «Մակբեթ», 1828—1831 (7)
5. «Արքա Լիր», 1831—1832 (5)
6. «Համլետ», 1775—1827 (4)
7. «Վենետիկի վաճառականը», 1830 (2)
8. «Փոթորիկ», 1803—1827 (4)
9. «Ռիչարդ երկրորդ», 1830—1831 (3)
10. «Ռիչարդ երրորդ», 1830 (1)
11. «Հենրի Զորրորդ», 1789—1830 (3)
12. «Հենրի Հինգերորդ», 1789—1830 (3)
13. «Հենրի Վեցերորդ», 1830 (1)
14. «Հենրի Ութերորդ», 1789—1830 (2)
15. «Չմեռային հերիաթ», 1831 (1)
16. «Կորիոլան», 1828 (1)
17. «Արքա Զոն», 1830 (1)

Մեր կազմած ցուցակից երևում է հետևյալը.

ա) Սարգիս Տիգրանյանը հնարավորութիւն ուներ Լազարյան ճեմարանի ու Մոսկվայի համալսարանի գրադարաններում կարդալ ու օգտորվել Շէքսպիրի տասնյոթ թարգմանված գործերից: Հիսունչորս կտոր կազմող հրատարակութեաններ էին դրանք՝ ուսերէն թարգմանված և ուսանողին միանգամայն մատչելի:

բ) Բացի «Հուլիոս Կեսար» պիեսից, մնացած դրամատուրգիական տասնվեց երկերը տպագրվել են գլխավորապէս այն տարիներին, երբ Ս. Տիգրանյանը համալսարանի ուսանող էր:

գ) Շեքսպիրի ողբերգություններից վեցը՝ Ռիչարդներն ու Հենրիները մեծ տեղ են գրավում 1830 թվականի հրատարակությունների շարքում: Սա ևս միանգամայն ուշագրավ երևույթ է: Պատահականություն ու զուգահեռություն չի կարելի համարել մի այդօրինակ «թեքում» դեպի Շեքսպիրի «պատմական քրոնիկները»:

դ) 1825 թվականի դեկտեմբերի ապստամբությունից հետո Նիկոլայ Առաջինի քաղաքականությունը բացահայտ կերպով արտահայտվեց նաև թատրոնների խաղացանկում: Թատրոնից վտարվեցին այն բոլոր պիեսները, որոնք այս կամ այն կերպ կարող էին երկմտություն առաջացնել հանդիսատեսի մոտ՝ միապետության, ժողովրդի իրավունքների հարստահարման հարցերում... Որպես ապացույց կարելի է բերել Ռասինի «Գոթոդիա» ողբերգությունը թատրոնների խաղացանկից հանելու փաստը: Առավել ուշագրավ է և այն, որ այդ շրջանում չհրատարակվեց «Հուլիոս Կեսարը»:

Այսպիսով, հայ թատերագետ Տիգրանյանը հնարավորություն ուներ առանց դժվարությունների, մանավանդ՝ լեզվական խոչընդոտների, օգտվել Շեքսպիրի տասնյոթ երկերի հրատարակություններից, որոնցից նա նախընտրում է միայն չորսը՝ «Համլետը», «Օթելլոն», «Հուլիոս Կեսարը», «Ռիչարդ Նորրոդը»: Ռուսերեն չէր թարգմանված «Անտոնիոս և Կլեոպատրա» ողբերգությունը, որը նույնպես հիշատակվում է Տիգրանյանի աշխատությունում:

Մեր ընթերցողը Շեքսպիրի երկերի ռուսերեն թարգմանություններիցուցակից տեսավ, որ Ռուսաստանում անցյալ դարի 30-ական թվականների սկզբին՝ մեծ դրամատուրգի ստեղծագործության նկատմամբ մի առանձին աշխուժություն է առաջանում: Այդ տարիներին ռուս պարբերական մամուլը, հատկապես Մոսկվայի և Պետերբուրգի գրական-հասարակական ամսագրերը զգալի տեղ էին հատկացնում Շեքսպիրին: Շեքսպիրի ստեղծագործությանն էին անդրադառնում և՛ գրական ստեղծագործական հարցեր լուսաբանելիս, և՛ տեսական հարցեր շոշափելիս, իսկ ավելի շատ՝ «Համլետի» առիթով: Մեծ էր մտավորականության հետաքրքրությունը քննարկվող հարցերի հանդեպ, առավել ևս, երբ բանավեճերը հիմնականում պտտվում էին կլասիցիզմի և ռոմանտիզմի պոթելմենների շուրջ: Հրապարակվող հոդվածները չեզոք կամ ակադեմիական վերլուծություններ չէին:

Բոլոր դեպքերում պայքարը կլասիցիզմի և նրա տեսաբանների դեմ էր: Պետերբուրգում հրապարակվող «Цветник»-ը 1810 թվականին

արժեքավորում է Շեքսպիրի ոեալիզմը, իսկ «Дух журналов» պարբերականը վեց տարի հետո, 45 էջից բաղկացած թատերագիտական տեսության մեջ, պաշտպանում է Շեքսպիրին և Շիլլերին կլասիցիզմի տեսարանների հարձակումից: «Дух журналов» պարբերականը գրում է, թե ֆրանսիական դրեթե ըուսը լրագրողներն ու գրականագետները մեղադրում են Շեքսպիրին և Շիլլերին նրա համար, որ այդ գրամատուրգները խախտում են կլասիցիզմի նորմատիվ սկզբունքները:

Փաստերը ցույց են տալիս, որ անցյալ դարի 20—30-ական թվականների Ռուսաստանում Շեքսպիրին կլասիցիզմի դիրքերից ուսումնասիրող չկար: Հիմնավորված չէ «Շեքսպիրը հայերեն» գրքի հեղինակի այն գրույթը, թե 30-ական թվականներին «Ռուսաստանում գրական և դպրոցական պաշտոնական շրջաններում դեռևս մեծ համարում ունեին ֆրանսիական կլասիցիզմի կորիֆեյները՝ Կոռնելյը և Ռասինը, իսկ Շեքսպիրը նոր էր սկսել հետաքրքրության առարկա դառնալ նոր շրջանի ուսւ գրողների և քննադատների համար» (էջ 22—23): Իսկ այն հայտարարությունը, որ «Շեքսպիրը, հակառակ կլասիցիզմի գրականության պահպանողական ջատագույնների տեսակետներին, իր արժանի տեղն էր գրավում համալսարանի և ինստիտուտների ամբիոններից գրականության մասին կարդացված դասախոսությունների մեջ» (էջ 27), վերաբերում է 1836 թվականին: Այդ թվականին էր, որ «Տելեսկոպ» հանդեսում նաղեծղինը գրական կարծիք հայտնեց Մկրտիչ էմինի թարգմանության մասին:

1836 թվականը Պուշկինի մահվան նախօրյակն էր: Պուշկինն ու Շեքսպիրը ուս գրական աշխարհում գրավել էին իրենց վայել տեղերը: Ինչ վերաբերում է կլասիցիզմի պահպանողական տարրերին և նրանց ջանքերին, նրանց խորտակման հարցը 1836 թվականին կարելի էր վաղուց լուծված համարել: Այդ թվականից ընդամենը երկու տարի առաջ էր տպագրվել Տիգրանյանի թարգմանած «Գոթոդիան» իր նշանավոր առաջարանով:

Իր վերջին գրական ելույթներում («Հայկական կլասիցիզմ») Թերզիբաշյանը հակադրում է Տիգրանյանի «Ինչ ինչ գեղերեբգութենէն» և նույն ժամանակ հրապարակված Բելինսկու «Գրական երազանքները»: Չշեղվելու համար չենք անդրադառնում Տիգրանյան-Բելինսկի խնդրին: Այդ հարցն արդեն քննել ենք մեր «Հայ թատերագիտական մտքի պատմությունից» (1956) աշխատությունում:

1829 թվականին Մոսկվայի համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետի (անվանենք այսօրվա տերմինով) առաջին կուրսի ուսանողները բախտ ունեցան մի ամբողջ տարի ներկա գրտնվելու անվանի պրոֆեսոր Ա. Ֆ. Մերզլյակովի դասախոսություններին:

Իսկ իր կյանքի ամենավերջին շրջանում, 1829—1830 ուսումնական տարում, երբ Տիգրանյանն ու նրա դասընկերները մի ամբողջ տարի լսեցին Մերզլյակովի գրականության տեսությունն ու պատմությունը, վաստակավոր պրոֆեսորն այնքան էր փոփոխության ենթարկել իր ժառանգական շարունակ քարացած սկզբունքները, որ մի կողմից դարմանք, մյուս կողմից ուրախություն էր առաջացրել: Ականատեսները պատմում են, թե ինչպիսի խանդավառությամբ էր խոսում ծերունի պրոֆեսորը Պուշկինի մասին, խախտելով իր դասախոսության ծրագիրը, ներշնչված իր ու իր նմանների համար անժանոթ, սակայն երիտասարդ ու նոր հովերով: Մերզլյակովի ուսական կլասիցիզմի շենքը, որի կառուցման ու երևակայության համար պրոֆեսորը ջանք էր խնայել տարիներ շարունակ, հիմքումն արդեն ճեղք էր տվել և իր իսկ մասնակցությամբ քայքայման մատնվել: Բելինսկին ու Տիգրանյանը, նրանց հետ միասին և մյուսները, բոլորն էլ 17—18 տարեկան պատանիներ, հասկացան իրադարձի այնքան խոր և այնպիսի արագությամբ աճող ընթացքը: Այս ամենը կատարվեց մինչև Մերզլյակովի մահը, 1830 թվականի ամռանը:

Տիգրանյանի թատերագիտական աշխատությունն ունի մի քանի նշանակալից կողմ, որոնցից երկուսը այսօր մեզ չեն կարող չհետաքրքրել:

Առաջինը, Տիգրանյանի ընդհանուր կոնցեպցիան ունի ենթատեքստ:

Ուսումնասիրության հեղինակը համաշխարհային դրամատուրգիայի ճոխ պատմության էջերում որոնում է այնպիսի երկեր, ուր գովաբանվում է հայրենասիրությունը, ժողովրդի իրավունքները պաշտպանող հերոսները ծառս են լինում բռնակալության դեմ, միապետական կամայականության դեմ, ուր դաժան բռնակալները պարտություն են կրելու Պատահական չէ, որ նրա աշխատության մեջ ուսս դրամատուրգիային նվիրված հատվածում ամենից ավելի խոսվում է Օգերովի մասին, որը ուսս գրականության մեջ առաջինը փորձեց հաղթահարել կլասիցիզմը, հին ձևի մեջ դնելով նոր բովանդակություն: Օգերովը բանականությանը հակադրեց զգացմունքը: Երկրորդ՝ մինչև 30-ական թվականները ուսս գրականության մեջ պայքար կար Օգերովի դրամատուրգիայի շուրջը:

Օգերովի դրամատուրգիան ժամանակին մտքեր է հուզել: Այն առաջ էր եկել Հայրենական պատերազմի ժամանակաշրջանում և նրա հիմնական պաթոսը հայրենասիրությունն էր, մի հանգամանք, որ չէր կարող վրիպել հայ թատերագետի ուշադրությունից: Իր ժողովրդի ճակատագրով մտահոգված հայ մտավորականը գծվար թե այլ վերաբերմունք ունենար Օգերովի հայրենասիրական ողբերգությունների հանդեպ: Տիգրանյանին առանձնապես հիացնում է «Դմիտրի Դոնսկոյը», որտեղ «վառ փայլի սէր հայրենեաց՝ որ կենդանի իմն և ազդողագոյնս անդրաշողի ի սիրտս ամենեցուն»⁶:

Երկրորդ՝ Տիգրանյանի թե՛ թարգմանության համար ընտրած պիեսի, թե՛ նրա տեսության մեջ կա մի բողոքիված միտք:

Թարգմանում է Ռասինի գործը հայերեն: Ոչ կաղարայանները, որոնք իրենց ծախքով հրատարակել են նրա գրական աշխատությունը, ոչ, գրաքննիչ վարդապետը գլխի չեն ընկնում, որ «Դոնսկոյան» 1826 թվականից սկսած հանված էր ուսումական թատրոնների խաղացանկից: Նրանք, հավանական է, գաղափար չունեին, որ ֆրանսիական արքունիքում հենց այդ թատերագրությունը հեղինակին պատճառեց մեծամեծ անախորժություններ՝ իր հակամիապետական տրամադրությունների համար: Ռասինի անունը կասկած չէր հարուցում կաղարայանների ու գրաքննիչի մոտ: Ռասինը մեծարված հեղինակ էր: Մանավանդ պետք է նկատի ունենալ երիտասարդ տնտեսանի ջերմ առդերը Ռասինի մասին:

Տիգրանյանը, ինչպես վերևում տեսանք, Շեքսպիրի գործերից նշում է այնպիսի պիեսներ, որոնք, ըստ տնտեսանի, արտահայտում են միևնույն գաղափարները՝ բռնակաները պիտի տապալվեն նույնիսկ իրենց արյան գնով, ժողովուրդն է, որ պիտի վճիռ կայացնի արդարության ու շարի հանդեպ:

Տիգրանյանը, բացի նրանից, որ բանաստեղծորեն է արտահայտում իր հիացմունքը Շեքսպիրի հանդեպ, իր մտքերը պարզ արտահայտում է հօգուտ ռեալիզմի:

Բարձր գասելով Շեքսպիրին իր ժամանակակիցներից և հետնորդներից, Տիգրանյանը ամենից առաջ նկատի ունի այն, որ Շեքսպիրն իր բնատուր հանճարով և հուժկու հոգով կարողացել է ազատ մնալ «ի կանոնաց ամենայնէ»: Ըստ Տիգրանյանի, կլասիցիզմի նորմատիվ սկզբունքներին չհետևելու շնորհիվ միայն Շեքսպիրը կարողացել է հասնել «ցվայր բարձրութեան և գերազանցութեան, մինչև թողուլ հեռաւորութիւն անշափ ի մեջ իւր և դարու՝ յորում և կեայրն»⁷:

ինչպես տեսնում ենք, Տիգրանյանը բոլորովին հակառակ դիրքերից է գնահատում Շեքսպիրին, քան կլասիցիզմի տեսաբաններն իրենից առաջ: Տիգրանյանը ոչ միայն կլասիցիզմի պոետիկայի սկզբունքներով չի դատում Շեքսպիրին, այլև ծաղրում է նրա կլասիցիստ քննադատներին, որոնք «բուռն հարեալ մատչիլ ի ցոյց թերութեանց ինչ եղերերգութիս անզուգական, յաճախէին ճախր առնուլ ընդ նմա համաթուր, և ընդ առ ի բարձանց ի վայր կործանումն նորա կեղակարծ անշափս հրճուիլ յիւրեանց անձինս»⁸:

Ըստ Տիգրանյանի, Շեքսպիրի մեծությունը նրանում է, որ նա կարողացել է արտահայտել մարդկային ոգին իր բազմակողմանիության մեջ, կրթոտ և վսեմ, թախժագին և զվարթ: Իսկ նրա քննադատների մասին, որոնք ջանում էին «տալ պատերազմ ընդ հանճարոյ», Տիգրանյանը գրում է. «բարբառէին ծամածուռ և թիւրախոս, իբր զի շրթունք նոցա այլակերպ էին և ոչ գեղեցկաշեն ըստ Շեքսպիրի»⁹:

Հայ շեքսպիրագիտության սկզբնավորողն այն կարծիքին է, որ Շեքսպիրի նման «անզուգական եղերերգութի» մասին «անաչառ և ողջախոհ» դատելու համար պետք է նրա նման մեծ լինել, «պետք են ըստ նորայն հաստանիմն տեղեկութեան լեզուի, խոյանաց երեակայութեան, ընթացից մեկնաբանութեանց, գեղեցիկ գունափոխութեան և այլազանութեան պատկերաց, տարօրինակ քաջավարժութեան ի նկարագրութիւնս ազգի բնաւորութեանս և յաւէտ բնիկ հեղինակութեանն այնմիլ՝ որով գերազանց է նա գեղերերգութեան այլովք»¹⁰:

Այսպիսի ժխտողական վերաբերմունք Շեքսպիրի քննադատների հանդեպ դժվար թե գտնվի Շեքսպիրին կլասիցիզմի դիրքերից գնահատող տեսաբանների մոտ:

Եթե Տիգրանյանի աշխատությունում նկատելի է որոշ նախասիրություն դեպի կլասիցիզմը, ապա դրանով չպետք է նրան կապել կլասիցիզմի տեսաբանների հետ: Դա ավելի շուտ ոչ թե նախասիրություն է, այլ ազդեցություն: Տասնիննամյա ուսանողը եթե մի տեղում հակադրվել է, ապա մեկ այլ տեղում ակամա տուրք է տվել: Այնուամենայնիվ Տիգրանյանը քննադատական վերաբերմունք ունի կլասիցիզմի հանդեպ: Նա չի բացառում եռմիասնության օրենքը, բայց և պարտադիր չի համարում այն. «բայց զի մի ճշդապահութիւն կանոնիդ ձանձրացուցէ զմտադրութիւն ընթերցանելեացն...» Տիգրանյանը դրամատիկական երկում ավելի շուտ զգացմունքին և երեակայությանն է նախապատվություն տալիս, քան բանականությանը: Կլասիցիզմի կանոններ

խախտումը, ըստ Տիգրանյանի իր հետ բերում է նորություն «որ կցնալ
ընդ այլ զօրութիւնս զգայարանականս, տանի զերեակայութիւն մեր ի
զնին հետաքրքրութեան»:

Եթե կարիք կա այս հայ անդրանիկ թատերադերու տեսական հա-
յացքները խիստ ու սեղմ կերպով արտահայտել, կարելի է հետևյալ կերպ
ձևակերպել.

— Սարգիս Տիգրանյանը՝ առաջին հայ թատերադերու, համարձակ
թոխշ կատարեց հաղթահարելու կլասիցիզմը:

— Նա գովերգեց Շեքսպիրին ու նրա դարաշրջանի անգլիական դրա-
մատուրգիան, ընդունելով ոեալիզմը:

— Նա մի ամբողջ շրջան առաջ անցավ Մխիթարյաններից, որոնք
Տիգրանյանից 30—40 տարի հետո զեռես կլասիցիզմի դարն էին ապրում:

Մ Ա Ն Ո Ք Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

1. Վ. Թ ե Ր զ Ի Ր ա շ յ ա ն, Շեքսպիրը հայերեն, Երևան, 1956, էջ 117:
2. Վ. Թ ե Ր զ Ի Ր ա շ յ ա ն, Հայ դրամատուրգիայի պատմություն, Երևան, 1959, էջ 49:
3. «Հայ նոր գրականության պատմություն», Երևան, 1962, էջ 118—119:
4. «Սովետական արվեստ», 1964, № 3, էջ 11—12:
5. Փակագծերի մեջ առնված թվանշանը ցույց է տալիս, թե միևնույն դրամատուրգիական
երկը բանի անդամ է հրատարակվել կամ նրա մասին քննադատական լուրջ
ակնարկ տպագրվել ուսումնասիրում:
6. «Գոթոգիա», Եղերերգութիւն, Թարգմանեաց ի զաղիականէ Սարգիս Տիգրանեան
Նախիջևանցի, Մոսկով, 1834, էջ 68:
7. Նույն տեղում, էջ 57:
8. Նույն տեղում, էջ 58:
9. Նույն տեղում:
10. Նույն տեղում, էջ 59: